

Британци и војни пуч од 27. марта 1941. године

СВЕ ЈЕ УНАПРЕД БИЛО ПРИПРЕМЉЕНО

Војни пуч 27. марта био је један од најзначајнијих догађаја који су утицали на судбину Југославије и њених народа у 20. веку. Као и код свих појава сличног типа и значаја, узроци су увек комплексни. На сам пуч утицали су како унутрашњеполитички разлози, тако и спољни фактори.

Пише Далибор Денда

Војска је, у складу са традицијом, своју улогу у југословенском друштву видела као заштитника државе и круне, па се у страху од угрожености једног или другог добра увек могао наћи мотив за заверу. Официрска завера била је начин на који је владајућа династија Карађорђевића и дошла на престо 1903. године. Заштита интереса круне био је први окидач који је довео до формирања завереничких група. Гласине о покушају пуча јављају се већ крајем 1937, када је све више људи из југословенских политичких кругова сматрало да кнез Павле и његова супруга Олга желе да се докопају југословенске круне и да спрече крунисање Петра II, које је требало да уследи за четири године. За случај да такве жеље југословенског регентског пара добију насилну форму, у југословенској војсци формирана је једна група чији је циљ био да у том тренутку заштите права младог краља. Ове активности довођене су у везу са самоубиством генерала Војислава Томића, команданта Београда и првог заменика кнеза намесника Павла Кара-

ђорђевића, за кога се сматрало да је био на челу те групе. Према непровереним гласинама тајна служба кнеза Павла ушла је у траг њиховим припремама, па је кнез генералу пружио могућност да изабере да ли ће због својих поступака извршити самоубиство или ће одговорати пред војним судом, где га је чекало ражаловање, губитак грађанских права, као и губитак пензије и било какве потпоре за његову породицу. Убрзо након тога ге-

Кнез Павле Карађорђевић на венчању војводе од Кента 1934. године

нерал Томић је починио самоубиство, након чега је сахрањен са свим војним почастима. Уколико су наведене гласине биле тачне, очигледно се радило о активностима припадника „Беле руке“.

„Конспирација за државни удар“

На државни удар помишљала је још једна група, састављена добрим делом од бивших припадника „Црне руке“. Иницијатива за њихово окупљање до-

шла је у време Судетске кризе. Наиме, на предлог чехословачког председника Едуарда Бенеша Стаљин је преко совјетског агента Петра Зубова намеравао да финансира пуч против владе др Милана Стојадиновића, у циљу да се у Југославији устоличи војна хунта и на тај начин ослаби немачки притисак на Чехословачку. Бенеш је тражио суму од 200.000 долара за српске официре који би извршили преврат. С тим у вези, први састанак групе „Конспирација за државни удар” одржан је 8. августа 1938. у кући породице Жујовић, у Улици краља Милана 42. На том састанку били су присутни Слободан Јовановић, Живојин Балугџић, пуковник у пензији Антоније Антић, потпуковник у пензији Велимир Вемић, адвокат Момир Николић, доцент универзитета др Гојко В. Грђић, адвокат и књижевник Драгиша Васић, касациони судија Данило Данић, адвокат и официр у пензији Младен Жујовић, професор универзитета др Драгослав Страњакровић, доцент универзитета др Слободан Драшковић и артиљеријски поручник Станиша Н. Костић.

Добивши новац, Зубов је стигао у Београд с намером да се на лицу места упозна са ситуацијом. Када се уверио да су официри о којима је реч представљали тек групу непоузданих авантуриста, са којима се није могао постићи никакав ваљан резултат, он је, шокиран, одбио да им исплати аванс. Та епизода послужила касније као потка за тврдње о умешаности Совјета у пуч од 27. марта.

Свакако један од узрока који су инспирисали преврат био је и хрватско-српски спор око преуређења Југославије, који се захуктао баш након оснивања „Конспирације”. На-

Кнез Павле Карађорђевић у радном кабинету

рочито велико незадовољство по том питању било је у војсци. Средином маја 1939. године широка јавност већ је мислила да ће доћи до војне диктатуре коју ће завести начелник Генералштаба Душан Симоновић. Управо тада „Конспирација” је почела активније да ради на стварању завереничких група у војсци. Половином 1939. образован је „ужи одбор” од три члана и закључено је да се организују петорке чији чланови могу знати само за вођу који их је организовао и преко којег су примали директиве од „ужег одбора”. Прва таква петорка организована је у 1. противавионском пуку у Београду, са поручником Костићем на челу, а затим су образоване и нове на чијем челу су се налазили ваздухопловни мајор Срба Попов, пешадијски поручник Новица Милошевић, артиљеријски потпуковници Милош Банковић и Властимир Рожђаловски, артиљеријски мајор Светислав Вохаска, пешадијски мајори Данило Зобеница и Живан Кнежевић, интендантски потпоручник Сениша Николајевић и други.

Београд – центар иностране пропаганде на Балкану

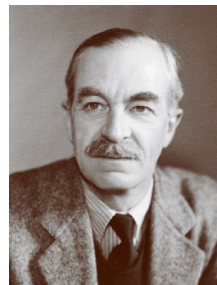
Незадовољство српског језгра војске било је нарочито изражено након постизања споразума о бановини Хрватској и формирања Владе Цветковић–Мачек. Армијски врх није могао да опрости кнезу Павлу тај потез, јер је, по мишљењу високих војних кругова, тиме значајно опала и одбрамбена моћ земље. На то се надовезала и чињеница да је од избијања Другог светског рата Краљевина Југославија постала центар стране пропаганде, док је Београд био централа целокупне иностране пропаганде на Балкану. Наиме, од почетка рата до пада Француске у пропагандном раду на територији Краљевине Југославије на првом месту стајали су Немци, који су потрошили око 3.000.000 динара, од чега је 2.000.000 утрошено на немачку мањину. После Немаца били су Енглези, са око 2.000.000, док су Французи дали око 1.800.000 динара. Енглези и Французи су новац усмераваали искључиво на југословенско јавно мњење. Очигледно је да је количина новца који су Енглези и Французи улагали у пропаганду у Југославији усмерену на припаднике југословенских народа била готово четири пута већа од немачке. Након пада Француске у јуну 1940. пропагандни, али и агентурни рад обеју зараћених страна још се више појачао. Британска Управа за специјалне операције (SOE) стварала је од лета 1940. своје упориште углавном у Србији, играјући на карту савезништва са Србима из Великог рата и на новац. Њени агенти везали су за себе већи број виђенијих људи у националним удружењима, Зе-

Џу Далтон, шеф Управе за специјалне операције (SOE)

Генерал Боривоје Мирковић

Британски амбасадор у Београду Роналд Кемпбел

Пилоти 6. ловачког пука ЈРВ

мљорадничкој и Самосталној демократској странци. Према процени њеног шефа Хјуа Далтона, општи трошкови британске круне у Југославији за стварање погодне климе уочи пуча од 27. марта 1941. износили су више од 100.000 британских фунти или 17.650.000 ондашњих динара, што је било око девет пута више од новца који је Британија уложила у пропагандне сврхе у Југославији од почетка рата до средине 1940. године.

Погодну климу у корист британских интереса у Југословенској војсци стварао је и сам кнез Павле. Још од децембра 1939. по његовом налогу отпочела је размена обавештајних информација, коју је вршио начелник Првог обавештајног одељења југословенског Генералштаба пуковник Жарко Поповић са британским војним аташеом пуковником Ц. С. Кларком. По кнежевом налогу са места в. д. команданта Ваздухопловства у пролеће 1940. смењен је и генерал Милојко Јанковић, који је

био склон да верује у немачку победу. Довођење на тај положај генерала Боривоја Мирковића у мају 1940. године британски ваздухопловни изасланик потпуковник А. Х. Макдоналд оценио је као промену повољну по савезнике. Када га је посетио у Команди Ваздухопловства 29. маја, генерал Мирковић је изнео Макдоналду да су он и југословенски народ 100% уз Француску и Велику Британију и да жели и да се нада да ће оне победити. На питање шта мисли о италијанском Ратном ваздухопловству Мирковић је одговорио да је спреман попут британског ваздухопловства да с њима прихвати неједнаку опкладу од три према један и да их туче. Он је о Италијанима говорио с очигледним осећањем мржње и потцењивања, истичући да их треба само жестоко напасти, те да ће они капитулирати. Британац се надао да ће Мирковићева метла мести тако чисто као што је најавила у првим замасима и истакао да је он велико побољшање у од-

Још од децембра 1939. године по налогу кнеза Павла отпочела је размена обавештајних информација начелника Првог обавештајног одељења југословенског Генералштаба пуковник Жарко Поповић са британским војним аташеом пуковником Ц. С. Кларком. По кнежевом налогу са места в. д. команданта Ваздухопловства у пролеће 1940. смењен је и генерал Милојко Јанковић, који је био склон да верује у немачку победу.

носу на старог команданта и за савезнике и за југословенско Ратно ваздухопловство. Боривоје Мирковић је потом одржавао добре везе и са почасним ваздухопловним аташеом Велике Британије у Југославији Томом Маплбеком, коме је предавао сажетке недељних обавештајних извештаја југословенског Главног генералштаба. Размена података вршена је посредством мајора Душана Бабића, а преко београдског трговца Живојина Крстића, који је одржавао пословне везе са Маплбеком. Са генералом Боривојем Мирковићем и начелником Првог обавештајног одељења пуковником Жарком Поповићем често је виђан како вечера у ресторану „Аеродромска касина” и британски ваздухопловни аташе А. Х. Макдоналд.

Улога југословенског ваздухопловства

Гласине о завери појавиле су се у јавности поново средином 1940. године. Генерал Богољуб Илић сећао се да му је око годину дана пре извршења самог удара с том идејом долазио генерал Бора Мирковић, након чега су још неколико пута разговарали о томе. Већ крајем јула британски посланик у Београду Роналд Кемпбел обавештавао је Лондон о сазнању да у Југославији постоје елементи, нарочито у Србији, који размишљају о искоришћавању незадовољства због прооосовинске политике владе за извршење државног удара и истовремено проглашавање заједничких циљева са Великом Британијом. Ти елементи тврдили су да могу да рачунају на организације као што су „Народна одбрана”, на Православну цркву, значајне делове војске и Земљорадничку партију.

Посланик Кемпбел је сматрао да у том моменту, иако несумњиво пробритански, план који је био дело незадовољних српских опозиционих елемената и није имао подршку целе земље може довести до тога да добију разједињену и ослабљену Југославију, која би постала лакши плен за деловање Осовине. Кемпбел је био мишљења да због опасности да се план прерано активира, треба учинити све да се организаторима стави до знања да британска влада то не одобрава. Из Лондона је одговорено да план изгледа превремен, али да би касније могао бити од прворазредне важности за британске интересе. Такође је наглашено да план не може да изискује подршку британске владе ако садржи извршење било каквог насиља према кнезу Павлу.

Југословенски војни кругови највећу сарадњу с Британцима остваривали су преко југословенског ваздухопловства, где је 13. новембра 1940. за команданта, са места команданта 2. армијске области у Сарајеву, постављен генерал Душан Симовић, уз сагласност и коначно одобрење кнеза Павла Карађорђевића. Већ у децембру 1940. агенти Абвера извештавали су да је југословенска влада дозволила врбовање југословенских ваздухопловаца од енглеског Генералног конзулата у Загребу и чак га снабдела њиховим именима и адресама.

М-одсек

Британска агентура припремала је превентивно терен за пуч и кроз контакте са провереним људима из југословенске војске који би могли бити од користи приликом његовог спровођења. Тако је шефу „М-одсека” – тајног сервиса југословенске војне обавештајне

Генерал Душан Симовић

службе – потпуковнику Угљешу Поповићу могућност просавезничког државног удара у Југославији после православног Божића 1941. навестио представник једне „пријатељске” (британске) тајне службе. Британци су шефу „М-одсека” 25. фебруара 1941. предали и део нацрта немачког ратног плана против Југославије. Радило се о превентивном ратном плану, будући да у том моменту Трећи рајх, због приближавања земље Осовине, није рачунао на војничко решење за потчињавање Југославије. На основу тога Поповић је оценио да је Југославија предвиђена да буде десета по реду жртва нацистичке агресије. Један од шефова „пријатељске” тајне службе био је потом у посети код Поповића заједно с генералом Боривојем Мирковићем и председником удружења резервних официра Владетом Богдановићем, при чему је Поповић насамо изнео Мирковићу сопствену обавештајну процену о немачким агресивним намерама према Југосла-

вији, а он њему планове о државном удару.

Пошто су већ 1. марта 1941. немачке трупе из Румуније почеле прелазак на територију Бугарске ради извођења операција у Грчкој, Краљевина Југославија нашла се окружена трупама Осовине на свим својим границама, изузев оне према најјужнијем суседу, тако да се претпоставка шефа „М-одсека” неупућенима чинила потпуно логичном.

Побуна

У марту, у жеку преговора око приступања земље Тројном пакту, британски ваздухопловни изасланик састао се са Бором Мирковићем и представником генерала Душана Симовића и пробно дискутовао о могућој сарадњи са RAF-ом, циљевима бомбардовања и евакуацији југословенског ваздухопловства у одређеним околностима. У међувремену је генерал Душан Симовић средином месеца два пута примљен у аудијенцију код кнеза намесника. Он је тада указао кнезу Павлу да једва држи своје офицере под контролом и да се може десити да, у случају потписивања пакта, авијатичари бомбардују прво Команду Ваздухопловства, затим Генералштаб и министарства, па и Бели двор. Након тога Макдоналд се поново видео са Мирковићем и дошао до закључка да су изгледи да ваздухопловство одигра улогу у британску корист добри.

На потврду информације да ће Југославија приступити Тројном пакту из Београда је, преко Каира, за Лондон 21. марта отишао предлог посланика Кемпбела да се у случају да претња прекидом дипломатских односа не буде имала утицаја на повлачење потписа са пакта, искористи

Југословенски војни кругови највећу сарадњу са Британцима остваривали су преко југословенског ваздухопловства, где је на положај команданта, са места команданта 2. армијске области у Сарајеву, 13. новембра 1940. постављен генерал Душан Симовић

могућност драстичне акције. Кемпбел је обавештавао да је атмосфера у Србији таква да би се усмеравањем осећаја могла изазвати експлозија државним ударом или побуном која би спречила или одгодила потписивање пакта, или истим методама поништила потпис. Из Лондона му је указано на то да се побуна може изазвати само у тренутку највећег врења, то јест у тренутку потписивања или после потписивања.

Након тога британски министар иностраних послова Ентони Идн тражио је ближа обавештења о могућностима за извођење државног удара и о личностима које би га водиле. Сматрао је да је корисније да Југославија не дозволи Немцима пролаз преко Битоља за напад на Грчку, него да уђе у рат. У међувремену је ситуа-

ција све више кључала. Према Макдоналду, гласови да предстоји потписивање Тројног пакта довели су до јачања одлучности пилота ЈРВ да радије авионима напусте земљу, него да дођу под немачку контролу. Идн је оценио да су после оставки министара Бранка Чубриловића, Срђана Будисављевића и Михаила Константиновића од 20. марта порасле шансе за државни удар и да је Енглеска спремна на ризик да убрза немачки напад радије него да Југославија постепено склизне у немачку орбиту. Он је 23. марта овластио Кемпбела да може самостално да одлучи о потреби хитног предузимања акције, уколико не буде у могућности да га консултује. Тог истог дана на вечери код кнеза намесника Павла обавестио је Цветковића, Мачека, Цинцар-Марковића,

Према процени шефа британске Управе за специјалне операције (SOE) Хјуа Далтона, општи трошкови британске круне у Југославији за стварање погодне климе уочи пуча од 27. марта 1941. износили су више од 100.000 британских фунти, или 17.650.000 ондашњих динара

Припадници ЈРВ на улицама 27. марта 1941. године

министра Двора Милана Антића и Петра Пешића о претњама које је генерал Симовић изнео на аудијенцији код њега. Александар Цинцар-Марковић тражио је да се Симовић ухапси, што је министар војни генерал Пешић одбио.

Черчил: Југославија је рано јутрос пронашла своју душу

Према мемоарима шефа SOE Хјуа Далтона, када је Егзекутива за специјалне операције сазнала да ће Југославија потписати Тројни пакт, он је дао сигнал својим агентима у Београду „да употребе сва средства да дигну револуцију”, јер је „све у напред било добро припремљено”. Идн је 24. марта овластио Кемпбела да предузме све да се промени влада, укључујући и државни удар. Кемпбел је био мишљења да би војни

државни удар дао најбоље решење. Прве демонстрације на вест да се припрема закључење пакта избиле су тог истог 24. марта увече.

Након информација добијених прислушкивањем телефонских разговора генерала Симовића, кнез Павле је 25. марта решио да га пензиониса. Сутрадан, након што је Краљевина Југославија потписала приступање Тројном пакту, 26. марта 1941. године, генерал Душан Симовић је најавио

Британцима да ће државни удар бити извршен у року од неколико дана. Британски посланик Кемпбел био је у исто време преко једног официра из Генералштаба обавештен да ће у случају успеха пуча кнез намесник бити предат Британцима. Британија је и пропагандно наставила да припрема терен, па је у вечерњим часовима 26. марта члан Черчилове владе Л. С. Емери, који је 1916. године служио као официр за везу код српске војске, преко Ра-

Ентони Идн и
Винстон Черчил

Немачко
бомбардовање
Београда 6. априла
1941. године

дио Лондона одржао запаљив говор упућен српској јавности. Након успеха пуча у британском посланству у Београду славило се уз шампањац, док је британски премијер Винстон Черчил изјавио да је југословенска нација рано јутрос пронашла своју душу. За британску владу пуч је значио отварање новог фронта, на ком ће Немци барем привремено трошити снагу.

Хитлер је на вест о државном удару у Београду одмах реаговао бескомпромисно. Имајући пред собом слику о противудару Енглеза у Југославији и снажну опозицију у српском официрском кору према спољној политици коју је водила Цветковићева влада, он је интерпретирао српски војни пуч као једну „квазиобјаву рата” Немачкој. На састанку с представницима Врховне команде КоВ и Ваздухопловства Хитлер је изнео да се Југославија показала као непоуздан фактор баш у време извођења плана „Марита” и припрема за операцију „Барбароса”, али је моменат у коме се сазнало право стање у земљи, с обзиром на распоред немачких трупа на терену, био повољан. Да се пуч десио за време извођења операције „барбароса” то би представљало много већу опасност за немачке ратне напоре. Хитлер је стога био решен да се што је могуће пре Југославија нападне и уништи као држава.

У одговору на Хитлерово писмо о ситуацији у Југославији Мусолини је, између осталог, навео да је уверен да је до државног удара у Београду дошло у потпуном споразуму са кнезом намесником још пре потписивања пакта. Истог дана маршал Јодл преточио је Хитлерове идеје у директиву № 25. Поход на Балкан могао је да почне.!